ION GHEŢIE DESPRE *BIBLIA DE LA BUCUREŞTI* ŞI PROCESUL DE UNIFICARE A LIMBII LITERARE ROMÂNEŞTI

AURA MOCANU
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi
albinutya@yahoo.com

Abstract: Ion Gheţie (1930-2004) was a scientist, a man who devoted himself during his entire lifetime to various fields of research. His main fields of research were literary language, Romanian philology and historical dialectology. The famous philologist from Bucharest brought important contributions to the above-mentioned fields. He made many researches in the field of language, which were materialized into ample and well-documented theories. In his studies, he fought against the clichés and the myths existing in the Romanian philology by using solid arguments and by imposing new and well-documented points of view. Ion Gheţie's theory about the literary Romanian language is representative of the linguistic school of Bucharest, being a point of reference in the specialty literature for many contemporary linguists and philologists. Through his studies regarding the literary Romanian language, which have been elaborated during his entire scientific activity, Ion Gheţie proved an exceptional and perfect knowledge of the essential problems of the literary Romanian language's history.
Keywords: Ion Gheţie, *Biblia de la Bucureşti*, literary language, the unification of Romanian literary language

1. CE ŞTIM DESPRE BIBLIA DE LA BUCUREŞTI?

Despre *Biblia de la Bucureşti* (1688) s-a scris mult, iar acest lucru este motivat dacă ne gândim că ea reprezintă pentru limba română veche cel mai important monument al acesteia. Această tipăritură realizată după jumătatea secolului al XVII-lea stă mărturie faptului că limba română veche a cunoscut şi momente de maximă înflorire. Până pe la 1950, oricum în prima jumătate a secolului, filologii români erau convinşi că textul integral al *Bibliei* a fost realizat de fraţii Radu şi Şerban Greceanu. Cercetări mai noi au scos la iveală că traducătorul de fapt al *Vechiului Testament* a fost N. Milescu. Este vorba de cele două manuscrise, Ms. 45 de la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române şi Ms. 4389 de la Biblioteca Academiei Române, în care „se afirmă explicit că traducătorul de fapt al *Vechiului Testament* a fost N. Milescu, care a utilizat ca text de bază versiunea grecească a *Septuagintei* (varianta aldină), într-o ediţie protestantă apărută la Frankfurt în 1597, iar ca versiuni auxiliare traducerea slavonă a *Bibliei*, tipărită la Ostrog în 1581,

BDD-A19639 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:10 UTC)

Vulgata latină în cel puţin două din ediţiile apărute în epocă, precum şi alte traduceri latineşti contemporane după originalul ebraic" (Munteanu 1988: 173). Versiunea a apărut din iniţiativa domnitorului muntean Şerban Cantacuzino (1640-1688). Monumentala scriere iniţiată de domnitorul muntean „nu este rezultatul unei acţiuni întâmplătoare, ci un punct culminant al unei activităţi susţinute, al unei politici culturale şi religioase pe care Şerban Cantacuzino o concepe şi o aplică treptat" (Anghelescu 1971: 305).

2. APRECIERI ASUPRA *BIBLIEI DE LA BUCUREŞTI* ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Monumentala tipăritură din 1688 s-a bucurat de o reală apreciere din partea cercetătorilor; pentru unii, apariţia sa a constituit momentul impunerii graiului muntean la baza limbii noastre literare. Prin urmare, conform opiniei acestor cercetători, printre care îi amintim pe N. Cartojan, G. Călinescu, N. Iorga, Al. Rosetti, limba română literară s-a constituit pe baza *Bibliei de la Bucureşti*, în a două jumătate a secolului al XVII-lea. Această teorie a cunoscut o largă difuzare în literatura de specialitate, iar „opinia că *Biblia de la Bucureşti* a exercitat o acţiune determinantă în procesul de impunere a graiului muntean ca bază a limbii literare a cunoscut o largă răspândire datorită cărţilor şcolare apărute înaintea ultimului război mondial, care au popularizat-o" (Gheţie 1972: 54). Tipăritura de la Bucureşti a reprezentat un moment important atât pentru dezvoltarea limbii române, cât şi pentru viaţa spirituală a tuturor românilor. Transpunerea în limba poporului a cuvântului lui Dumnezeu a reprezentat un pas înainte pentru ridicarea culturii româneşti pe o treaptă superioară.

3. CE NE SPUNE ION GHEŢIE DESPRE BIBLIA DE LA BUCUREŞTI?

Biblia de la Bucureşti a ocupat un loc important în cercetarea ştiinţifică a lui Ion Gheţie. Opiniile sale, sensibil diferite de ale înaintaşilor au fost expuse în numeroase articole şi în monumentala lucrare *Baza dialectală a românei literare* (1975).

O ipoteză legată de influenţa Bibliei de la Bucureşti asupra limbii române literare este cea care susţine că de numele *Bibliei de la Bucureşti* sunt legate două procese fundamentale: stabilirea bazei limbii literare române şi procesul de unificare a acesteia. Al. Rosetti este unul dintre cei care au susţinut această idee. Din punctul de vedere al autorului amintit, bazele limbii române literare au fost puse de tipăriturile lui Coresi. Mai mult, procesul de unificare lingvistică a luat sfârşit prin apariţia *Bibliei de la Bucureşti* (1688), care „desăvârşeşte impunerea graiului muntean ca limbă literară" (Rosetti 1942: 78-81). Departe de a fi adeptul acestei idei, în formularea teoriei sale, Ion Gheţie a plecat de la contextul lingvistic al epocii în care a fost scrisă *Biblia*. La mijlocul secolului al XVII-lea şi la începutul celui următor, textele elaborate în Muntenia reflectă, precizează autorul, „o puternică influenţă a limbii vorbite asupra normelor variantei literare", iar „această acţiune a limbii vorbite

BDD-A19639 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:10 UTC)

asupra celei scrise e în creştere la început, apoi, de la un anumit nivel, coboară brusc (sau aproape brusc) spre punctul de plecare. Situaţia este comparabilă cu cea pe care o vom întâlni în scrierile din Moldova, în care se revine, după încheierea activităţii lui Dosoftei, la vechile norme statornicite în *Cazania* lui Varlaam. Punctul culminant al acestei îndrumări spre limba vorbită îl constituie, în Muntenia, *Biblia de la Bucureşti*" (Gheţie 1975: 338). Cu răbdarea unui filolog autentic, Ion Gheţie a supus limba *Bibliei de la Bucureşti* unui examen lingvistic minuţios: „O privire, fie şi superficială, asupra impunătoarei tipărituri bucureştene din 1688 ne arată, fără nici o greutate, că teoria expusă mai sus şi devenită în cursul anilor aproape oficială este contrazisă în mod constant de-a lungul lucrării. Într-adevăr, *Biblia de la Bucureşti* e departe de a oferi un model de grai muntenesc literar, prezentând numeroase particularităţi care contravin normelor tradiţionale ale scrierilor munteneşti, aşa cum fuseseră fixate în tipăriturile coresiene, şi se îndepărtează totodată de normele unice supradialectale ale românei literare, cristalizate definitiv în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea" (Gheţie 1972: 54-55). O serie de particularităţi nemunteneşti descoperite în textul Bibliei (atât fonetice, cât şi lexicale), îl determină pe Ion Gheţie să respingă ideea conform căreia *Biblia de la Bucureşti* ar fi piatra de temelia a limbii române literare: „analiza atentă a *Bibliei* a demonstrat că pe lângă stratul muntenesc, precumpănitor, textul din 1688 este împânzit de un contingent important de elemente de origine moldovenească. Ele se întâlnesc la fiecare pas, împrejurare care ne împiedică să vedem în *Biblia lui Şerban Cantacuzino* un model de grai muntean şi, cu atât mai puţin, instrumentul decisiv care ar fi impus acest grai ca bază a limbii române literare" (în Chivu/Georgescu/Gheţie 2000: 93). Ion Gheţie spune că examinarea atentă a limbii acestui text a scos la lumină o serie de fapte lingvistice de tip nordic, care nu pot fi explicate prin raportare la graiurile munteneşti, dintre care le aminteşte pe următoarele: „trecerea lui *e* medial aton la *i*: *hainile*, *neputride*, durificarea labialelor (*să clipască*, *curvăsc*, rostirea dură a lui *s*, *z*, *ţ*: *auzând*, *să împărăţască*, *să lipsască*, palatalizarea lui *f* în stadiul *h*': *heresteului*, *hiarăle*, durificarea lui *ş*, *j*: *deşărtul*, *j+o*, *u* latin apare redat prin *ğ*: *batgiocureşte*, *giurământ*, *e>ă* în *blăstămul*, *Dumnăzău, o>u* în *cuconi*. În morfologie apare articolul posesiv *a* invariabil: *faptele Iosiei şi a mărirei lui*, iar în lexic forme precum: *omăt*, *sudalmă*, *suduitoriu* etc" (Gheţie 2000: 93). Nediftongarea lui *î* la *îi* în pluralul *mîni* e o altă dovadă de necontestat, pentru Ion Gheţie, că textul *Bibliei* a suferit o influenţă din partea graiurilor nordice: „pare puţin probabil ca în pl. lui *mînă* forma nediftongată (*mîni*) să se fi menţinut în Muntenia până la sfârşitul secolului al XVII-lea, dacă avem în vedere faptul că *mîini* apare foarte răspândit în Muntenia încă din secolul al XVI-lea şi că, îndată după 1688, pluralul *mîini* redevine general în texte. Oricum pl. *mîni* contravine normei tradiţionale a scrierilor munteneşti" (Gheţie 1972: 56). Filologul bucureştean s-a întrebat, pe bună dreptate, cum se explică prezenţa acestor forme de tip nordic în textul muntenesc. Situaţia este cu atât mai dificilă, cu cât „ele apar în *Noul Testament*, iar aici în locuri unde tipăritura din 1648 [*Noul Testament de la Bălgrad*] nu le menţionează" (Gheţie 1988: 502). Un prim răspuns îl formulează referindu-se la geneza acestei tipărituri. Este îndeobşte admis, astăzi, că alcătuitorii *Bibliei* au pus la

BDD-A19639 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:10 UTC)

contribuţie varianta *Vechiului Testament* a moldoveanului Milescu. Dar cel mai important rol al împestriţării textului muntean cu elemente moldoveneşti au avut-o tipografii munteni care au lucrat la imprimarea textului, iar unul dintre ei este „Mitrofan, «diortositorul», «marele meşter al tiparelor», fugit în Muntenia din faţa prigoanei lui Constantin Cantemir [...]. În Muntenia, întâi la Bucureşti, apoi la Buzău, unde va fi numit episcop, el va desfăşura o bogată activitate tipografică. Acest «nou Coresi», cum îl numeşte Iorga, va supraveghea, între altele, tipărirea *Bibliei* din 1688, a *Mărgăritarelor* din 1691 şi, după ce se aşază în scaunul episcopesc al Buzăului, a *Mineelor* din 1698" (Gheţie 1972: 64). Nu poate fi vorba, apreciază Ion Gheţie „de improbabila lor dorinţă de a realiza un fel de *koiné* din fuziunea elementelor muntenești şi moldoveneşti de limbă, al cărei legislator ar fi fost Mitrofan, deoarece amestecul e dezordonat şi dictat de întâmplare, nu de o voinţă fermă de a sistematiza, unificând în tipare omogene. Avem însă dreptul de a vorbi de un anumit prestigiu de care ajunsese să se bucure scrisul literar moldovenesc în urma apariţiei cărţilor lui Dosoftei, care precedă, cronologic, tipăriturile muntenești şi le întrec, până la 1688, în importanţă" (Gheţie 1975: 341). Opinia că *Biblia de la Bucureşti* ar fi impus, după unii filologi, graiul muntean la baza limbii române literare ar trebuie părăsită, după părerea lui Ion Gheţie. Elementele de origine moldovenească prezente în textul muntenesc stau mărturie că textul *Bibliei* nu a putut impune graiul muntean la temelia limbii române literare şi nici nu a desăvârşit procesul de unificare al acesteia. Astfel, Ion Gheţie a susţinut, cu argumente lingvistice şi istorice, că *Biblia* lui Şerban Cantacuzino, nu a putut fi piatra de temelie a limbii române literare: „analiza atentă a *Bibliei* a demonstrat că pe lângă stratul muntenesc, precumpănitor, textul din 1688 este împânzit de un contingent important de elemente de origine moldovenească. Ele se întâlnesc la fiecare pas, împrejurare care ne împiedică să vedem în Biblia lui Şerban Cantacuzino un model de grai muntean şi, cu atât mai puţin, instrumentul decisiv care ar fi impus acest grai ca bază a limbii române literare" (în Chivu/Georgescu/Gheţie 2000: 93). Aşadar, crede Ion Gheţie, „*Biblia* lui Şerban Cantacuzino, fiind împestriţată de moldovenisme, n-a putut desăvârşi statornicia graiului muntean ca bază a limbii literare. Dimpotrivă, tipărirea din 1688 reprezintă punctul culminant al influenţei graiului moldovean asupra limbii în Ţara Românească în secolul al XVII-lea. Acceptarea graiului muntean ca normă a românei literare trebuie să se fi produs la o dată ulterioară anului 1700" (*ibidem*: 94). Dacă textele lui Coresi nu au putut conduce la unificare lingvistică şi nici *Biblia de la Bucureşti* nu a putut desăvârşi acest proces, atunci „nu ne mai rămâne, aşadar, să căutăm momentul realizării unei limbi bisericeşti unitare decât în secolul al XVIII-lea, adică într-o epocă practic necunoscută a istoriei limbii române literare, pe care cercetarea lingvistică mai veche şi mai nouă a atins-o, întotdeauna sporadic şi superficial" (Gheţie 1971: 115). După o cercetare atentă a textelor religioase (*Liturghia*, *Evanghelia*, *Octoihul*, *Penticostarul*) din Muntenia, Moldova şi Transilvania, provenite din perioada 1715-1780, Ion Gheţie a concluzionat că „în jurul anului 1750, diferenţele de ordin regional din textele religioase tipărite în cele trei ţări româneşti au fost abolite, prin acceptarea normei

BDD-A19639 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:10 UTC)

literare muntene în cărţile moldoveneşti şi ardeleneşti" (Gheţie 1971: 115). Cu alte cuvinte, se poate afirma că „după 1750 şi până spre 1780, graiul muntenesc, aşa cum fusese fixat în cărţile bisericeşti, s-a impus drept unică normă literară în textele de cult tipărite, adică în acele lucrări în care producţiile spirituale erau îmbrăcate în haina cea mai aleasă şi, într-un anumit sens, cea mai solemnă, destinată unei largi răspândiri, a cuvântului tipărit" (Gheţie 2000: 196). Un rol important în muntenizarea limbii literare l-a avut naţionalizarea serviciului divin, petrecută la sfârşitul secolului al XVII-lea şi în primele decenii ale celui următor. Acest lucru a determinat traducerea cărţilor de slujbă în româneşte, iar în condiţiile în care tipografia mitropoliei Ardealului nu mai lucra din 1702 şi cea din Iaşi îşi manifesta sporadic activitatea, opera aceasta a fost dusă la capăt de Antim Ivireanul şi Damaschin Râmniceanul. Astfel, între 1720 şi 1750, în toate provinciile româneşti, cartea bisericească muntenească pătrunsese până în cele mai ascunse locuri. După 1750, tipografiile din Blaj şi din Iaşi îşi reiau activitatea, dar sunt silite să reproducă ceea ce era deja tipărit, adică lucrările munteneşti. În 1747 se tipăreşte la Iaşi *Liturghierul* de la Bucureşti fără nicio modificare, „fiind foarte clar, deşi nu putem dovedi, că gestul moldovenilor se explică prin dorinţa de a avea o limbă bisericească comună cu a muntenilor, nu numai în fond, ci şi în formă" (în Chivu/Georgescu/Gheţie 2000: 196). La Blaj, deşi mulţi dintre cărturari erau de altă credinţă, căci îmbrăţişaseră catolicismul, au adoptat textul şi norma cărţilor ortodoxe, iar unificarea lingvistică nu poate fi pusă pe seama tipografilor, ci este rezultat al voinţei oamenilor de carte, în frunte cu P. P. Aaron.

Cu toate acestea, importanţa *Bibliei de la Bucureşti* pentru dezvoltarea limbii române nu poate fi contestată şi nici Ion Gheţie nu o neagă, doar că pentru filologul bucureştean, această tipăritură „reprezintă punctul culminant al influenţei graiului moldovean asupra limbii scrise în Muntenia în secolul al XVII-lea" (Gheţie: 1972: 61). Poate este bine să amintim că Ion Gheţie a respins teoria lui N. A. Ursu conform căreia Dosoftei a fost „coautor" al *Bibliei*. Din punctul de vedere al filologului ieşean, Ms. 45 ar reprezenta revizia făcută de Dosoftei traducerii lui Milescu (Ursu: 1976: 4-6). Or, Ion Gheţie respinge acest punct de vedere, pentru că, apreciază el, nu este bazat pe dovezi sigure.

4. CONCLUZII

La capătul celor afirmate, se impune să formulăm şi câteva concluzii. Deşi Ion Gheţie are destule puncte comune cu doctrina ştiinţifică a lui Al. Rosetti, în problema raportului dintre Biblia de la 1688 şi limba română literară el formulează un alt punct de vedere. Monumentala tipăritură a domnitorului muntean nu putea sta ca baza a limbii române literare, şi cu atât mai mult să impună procesul de unificare al acesteia, pentru că în textul ei pot fi identificate destule elemente specifice graiurilor nordice. Prezenţa acestor elemente s-ar datora, în primul rând, versiunii principale care constituie sursa Vechiului Testament din Biblia de la 1688, şi anume versiunea lui Nicolae Milescu. Subscriem şi apreciem că această teorie este

BDD-A19639 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:10 UTC)

pertinentă, mai ales că este confirmată cu dovezi istorice şi lingvistice. Teoria lui Ion Gheţie a fost acceptată în filologia românească, iar astăzi datele despre baza limbii române literare şi despre procesul de unificare al acesteia sunt altele.

Bibliografie

Anghelescu 1971: Mircea Anghelescu, *Note la Biblia din 1688*, în „Limba română", Anul XX (1971), nr. 3, p. 305-308.

Chivu/Georgescu/Gheţie 2000: *Contribuţii la istoria limbii române literare. Secolul al XVII-lea (1688-1780)*, Cluj, Clusium, 2000.

Gheţie 1971: Ion Gheţie, *Contribuţii la problema unificării limbii române literare. Momentul 1750*, în „Limba română", Anul XX (1971), nr. 2, p. 113-124.

Gheţie 1972: *Biblia de la Bucureşti şi procesul de unificare a limbii române literare*, în *Studii de limbă română literară şi filologie*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1972, p. 53-66.

Gheţie 1975: *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

Gheţie 1988: *Biblia de la Bucureşti în lumina unor cercetări mai vechi şi mai noi*, în „Limba română", Anul XXXVII (1988), nr. 6, p. 497-503.

Munteanu 1988: Eugen Munteanu, *Biblia de la Bucureşti (1688) şi manuscrisele contemporane*, în „Dacoromania", nr. 7, 1988, p. 173-194.

Rosetti 1942: Al. Rosetti, *Istoria limbii române. Noţiuni generale*, Bucureşti, Editura Ziarului Universul, 1942.

Ursu 1976: N. A. Ursu, *Dosoftei necunoscut*, în „Cronica", XI, nr. 6, 1976, p. 4-6.

BDD-A19639 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:10 UTC)